

dúsének tartották, most pedig kiderült róla, hogy legalább egy évtizeden át valósággal a lelke volt. Il-

letve Jacoby találó metaforájával élve: „elfojtott” lelke.

SEBŐK ZOLTÁN

ALEKSANDER BAJT: ALTERNATÍV GAZDASÁGPOLITIKA

Aleksander Bajt: Alternativna ekonomska politika, Globus, Zagreb, 1986.

A szerző ugyan a könyv előszavában kijelenti, hogy cikkeinek nincsenek tudományos pretenziói, a könyv alapos tanulmányozása után azonban a gondos olvasó kénytelen megjegyezni, hogy a hangsúlyozott pretenzióellenesség ellenére a könyv kiemelt tudományos jellegű és értékű. A könyvben közreadott 14, már külön is megjelent cikk gazdaságpolitikai szempontokból indul ki, s gazdaságunk leglényesebb kérdéseivel és legjelentősebb problémáival foglalkozik.

Érdekes azoknak a témáknak a felsorolása, amelyeket a szerző feltár, magyaráz, és amelyeknek megoldásait sürgeti. Foglalkozik a piaccal, mint az alternatív gazdaságpolitika alapjával, a stabilizációs politika problémáival, a tőke és a dinár reális árával, a deviza és a kivitel problémáival, a termelés felélenkítésének feladatával, a termelékenység és az árakulcs egymás közötti viszonyával, a reális kamatok és az árfolyamkülönbségek kérdéseivel, a reális kamatok inflációs és szisztematikus felszámolásával, a lakosság devizabetétjeinek jelentőségével és kérdéseivel, valamint az árfolyammal a kivitel ösztönzésének alapvető és az adott helyzetben egyetlen eszközzel.

Jelentőségénél fogva a könyv első tanulmányával, A piac, mint az alternatív politika alapja címmel külön foglalkozunk. Mielőtt azonban rátérnénk a cikk egyes lényeges megállapításaira, felhívjuk a figyelmet Tito elvtársnak 1950. június 26-án a Képviselőházban mondott expozéjának (Az állami gazdasági vállala-

toknak és a felsőbb fokú gazdasági egyesüléseknek a munkaközösségek által való igazgatásáról szóló alaptörvény ügyében) egyes részleteire, amelynek szelleme szerintünk Bajt tanulmányát is áthatja.

„... a beterjesztett törvényjavaslat rendkívül fontos szocialista hazánk további helyes irányú fejlődése szempontjából, de még nem oldja meg teljesen azt a kérdést, csak újabb lépés a kommunizmus felé... Miért csak fokozatosan, miért nem egyszerre veszik át ezt a jogkört a dolgozók? Sokáig fog-e tartani ez a fokozatosság, és mennyi ideig? Erre nem lehet válaszolni, nem lehet megmondani, hogy ennyi meg ennyi ideig fog tartani, hiszen ez sokféle körülménytől függ. Attól függ, milyen gyorsan halad a kulturális fejlődés, vagyis a munkások általános műveltsége, hogy minden tekintetben sikeresen, a közösség javára tudják igazgatni a gyárakat, bányákat, szállítást stb... Iparunk csak most kezdett teljes lendülettel fejlődni. Ennél fogva az, hogy a gazdasági igazgatás minden funkcióját gyorsabban vagy lassabban ruházzuk-e át a dolgozókra, attól függ nálunk, hogy gyorsabban vagy lassabban fejlődnek-e a termelőerők.”

A piacnak, mint az alternatív gazdaságpolitika alapvető kategóriájának tulajdonságait kutatva, a szerző megállapítja, hogy kezdetben és utána még hosszú ideig (megjegyzésem szerint nagy mértékben még most is), a szocialista országok gazdasága piacellenes, tudatosan tervező, mégpedig az exogén tervezési rendszer felé orientálódott. A piacot,

mint szükséges rosszat a marxi álláspont (a szerző szerint „a Marxnak tulajdonított álláspont”) ellentétként fogják fel, mint a „jövő társadalom” és a meglévő gazdasági viszonyok közötti kényszerű megalkuvást. A szerző felfogása szerint a piacot a gazdaságpolitika alternatívájaként értelmezni tévedés. A piac az egyetlen mechanizmus, és pedig semleges mechanizmus. Az 1951-ig tartó felfogások szerint a tervezés a gazdasági döntések lényeges és egyetlen eleme, és a piac nem a tervezés ellentétéként, hanem eredményeként alakul ki. Sokszor halljuk, még a szakemberek vitáiban is, Leninnek — a szerző szerint nagyon is vitatható — felfogását, miszerint a piac elkerülhetetlenül és állandóan feleleveníti a kapitalizmust.

A mai fejlődési szinten, vagyis a „harmadik forradalom” időszakában — a szerző szerint — a piac lényegében semleges mechanizmus, amelynek hatásfoka és eredményessége a gazdasági határozatokhoz alanyok tájékozottságától függ.

Marx szerint „a »jövendő társadalomban«, a termékek cseréjét a társadalmi termelési viszonyok határozzák majd meg, amelyben az egyén ténykedik, és nem pedig az egymástól független munkák és munkatermékek cseréje”. Más szóval a piac kezdetlegességéről és hátrányos hatásáról nem a piac maga tehet, hanem a rajta kívüli tényezők döntenek, fejt ki a szerző.

A szocializmusnak (pozitív értelemben) a munka szerinti elosztás a meghatározója, illetve (negatív értelemben) annak megátalása, hogy valaki a tulajdon alapján jusson jövedelemhez. A munka szerinti elosztás érvényesülése esetében a szocialista öngazgatás társadalmi és gazdasági rendszerének keretében a piacnak nem kell a kapitalizmus visszatérését eredményeznie, hanem olyan szabályozó ténye-

zővé válhat, amely következtében megfelelő módon alakulnak a termékek árai, a termelés növekedése pedig a termékek határárainak kiegyenlítődséhez, vagyis a költségeknek az árakkal való kiegyenlítődséhez vezet. Ezáltal, és a technológia helyes alkalmazásával az árszínvonalnak le kell csökkennie.

A szerző szerint „bár az öngazgatás mellett szóló alapvető érv nem gazdasági hanem gazdaságon kívüli természetű — az embernek mint egyéniségnek megerősítése, ami által az egész társadalmi tevékenység szubjektumává válhat... —, az öngazgatás az egyetlen módja annak, hogy a társadalmi tulajdon körülményei között a legnagyobb mértékben hasznosíthatók legyenek a piacnak mint termelőerőnek az előnyei.”

A fentiekből az a következtetés vonható le, hogy az öngazgatás csak is a gazdasági és gazdaságon kívüli szféra gazdasági szemlélet vezérelte megváltoztatásával érvényesülhet és fejlődése a gazdasági fejlődés ütemének és színvonalának függvénye.

A szerző szerint az a felfogás, hogy a tőke társadalmisítása a piacot természetsszerűleg a tervvel helyettesíti, téves értelmezése Marx a „jövő társadalmára” vonatkozó nézetének. Vannak, akik szerint éppen az öngazgatási gazdasági rendszer az, amelyben a munkások nemcsak a saját munkájukat, hanem az egymás közötti viszonyokat is tudatosan szabályozhatják, tehát „ellenőrizhetik a társadalmi reprodukció folyamatait, valamint a társadalom összjövendelmének és saját jövedelmüknek a megteremtését”, illetve hogy az öngazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások felelnek meg leginkább az öngazgatás és a szocialista termelés tervezési formájának. Ezzel kapcsolatban a szerző M. Korać Öngazgatási tervezési rendszer című, a Szocializmus folyóiratban, 1981-ben megjelent cikkére

hivatkozik. A szerző szerint A gazdasági stabilizáció hosszú lejáratú programja világosan kimondja, hogy a piac a szocialista öngazgatásnak nem gátja hanem feltétele, tehát a társadalmi megállapodások és az öngazgatási megegyezések „szükségyszerűen a gazdasági és a piaci törvényszerűségek, kritériumok és viszonyok függvényei és nem helyettesítői lesznek.”

Ezzel szemben áll az a megállapítás, hogy az öngazgatás megtorpanásának túlszárnyalása megköveteli, hogy a munkások a teljes jövedelem felett határozzanak, illetve hogy a társadalmi újratermelés minden folyamatát tudatos felügyeletük alatt tartassák. Ez természetesen megköveteli, hogy a tudatos társadalmi terv, mely a munkások öngazgatási megegyezéseinek és a társadalmi megállapodásoknak lényeges határozatait figyelembe veszi, tökéletesen újszerű terv legyen. Bajt szerint a Marx által említett „jövendő társadalom” csak az egyének teljes és általános kifejlődésének szintjén lehetséges.

A szerző a továbbiakban kifejti, hogy a piac és a konkurrencia esetleges megszüntetése lehet ugyan, hogy „teljesen bekötné a termelők szemét”, ez azonban még nagyobb anarchiához vezetne a tökéletes társadalmakkal való gazdasági viszonyok terén, akadályozná a termelők fejlődését is és gátolná az „új társada-

lom” létrejöttét is. Bajt is felhívja a figyelmet arra, hogy Marx szerint, a szocializmusnak ez a történelmi feladata, hogy a termelőket olyan szintre emelje, amely lehetővé teszi az „új társadalomba” való átmenetet. Ehhez természetesen a munkásosztály magas kulturális fejlettségi színvonala szükséges.

A fentiekben ismertetett álláspontok alapján, arra a következtetésre jutunk, hogy az „új társadalom” korszakában, ha majd társadalmi termelők színvonala, valamint a társadalom és a munkásosztály kulturális színvonala megfelelő lesz, a piac többé nem alternatíva lesz a gazdaságpolitika szempontjából, hanem a gazdasági fejlődés három egyenrangú tényezőjének, egyrészt a természeti és gazdasági források és a termelőkapacitások, valamint ezek kihasználásának, másrészt a társadalmi célok, harmadszor pedig az általános gazdasági és gazdaságon kívüli külső befolyások közös következménye.

Hogy ez megvalósuljon, természetesen arra van szükség, hogy a vállalatok önállóságán és az öngazgatáson alapuló endogén tervezés érvényesüljön, amelynek, mint már mondtuk, a gazdasági szubjektumok magas fokú műveltsége és tökéletes tájékozottsága a feltétele.

SZENES GYÖRGY